

Pes štěká

Kód OVU	JJK-CJL-001-ZV9-005
Znění OVU	Rozvíjí své znalosti o skladbě a funkčně je využívá.
Úroveň	Na začátku
Název ilustrativní úlohy	Pes štěká
Časová dotace	45 minut (bez úloh s *)
Anotace	Úloha vede žáka k porozumění tomu, jak se změnou větné stavby mění význam, množství informace, důraz a srozumitelnost výpovědi. Žák s oporou rozšiřuje, zkracuje a obměňuje jednoduché věty, porovnává jejich podoby a známé syntaktické pojmy využívá až k přesnějšímu pojmenování již pochopených vztahů.
Popis ověřování	Úloha ověřuje, zda žák dokáže s oporou vycházet z významu jednoduché výpovědi, rozpoznat její základní stavbu a sledovat, co se stane, když ji rozšíří, zkrátí nebo změni slovosled. Nejde primárně o mechanické určování větných členů, ale o porozumění tomu, jak jednotlivé části věty zpřesňují sdělení a jak se podílejí na jeho srozumitelnosti. Podmět a přísudek se zde neopakují jako nové učivo. Žák nejprve pojmenuje vlastními slovy, o kom nebo o čem se něco sděluje a co se o něm sděluje; teprve potom připomene známé názvy podmět a přísudek. Další syntaktické pojmy učitel doplňuje až po práci s významem.
Výstup	• žák s oporou porovná několik podob jednoduché výpovědi a vysvětlí, jak se změnou její stavby mění množství informace, důraz nebo srozumitelnost • žák využije dřívější znalost podmětu a přísudku k orientaci ve větě, ale významové vztahy nejprve popíše vlastními slovy • žák rozšíří a zkrátí jednoduchou větu tak, aby zůstala smysluplná a přirozená • *žák s oporou vyjádří tutéž nebo velmi blízkou informaci větným členem a vedlejší větou a porovná obě podoby • *žák rozpozná, zda výsledkem transformace zůstala věta jednoduchá, nebo vzniklo souvětí
Zaměření úlohy	Těžištěm je významová funkce větné stavby. Žák postupuje od jednoduchého jádra výpovědi k jeho rozvíjení a zpět. Sleduje, které informace jsou pro základní sdělení nezbytné, které je zpřesňují a jak jejich umístění ve větě ovlivňuje informační důraz. Odborné pojmenování slouží jako nástroj k zachycení vztahu, který už žák v konkrétní větě pozoroval.
Metoda	• řízené objevování a vyvozování: význam -> porovnání variant -> vlastní formulace vztahu -> odborné pojmenování -> přenos na nový příklad

	• učitel klade otázky směřující k významu: Co se dozvídáme navíc? Ke které části výpovědi informace patří? Co lze vypustit? Co změna slovosledu zvýrazní?
Forma práce	individuální práce, práce ve dvojicích, společná reflexe; vhodné jsou kartičky se slovy nebo větnými úseky (úloha 1.2)
Dominantní KK	Klíčová kompetence komunikační – Vyjadřování: KKK-VYJ-000-ZV9-001
Jak je dominantní KK rozvíjena	Žák vytváří, porovnává a upravuje různé podoby téhož sdělení. Volbou slovosledu a rozsahem výpovědi sleduje, jak se mění důraz, srozumitelnost a přirozenost vyjádření, a volí podobu odpovídající konkrétní komunikační potřebě.
Dominantní ZG	Čtenářská a pisatelská – Budování porozumění v četbě a v procesu psaní: ZGC-BPO-000-ZV9-001
Jak je dominantní ZG rozvíjena	Žák při čtení a tvorbě jednoduchých výpovědí sleduje významové vztahy mezi jejich částmi, porovnává varianty a upravuje je tak, aby bylo sdělení přesné, uspořádané a srozumitelné. Změny větné stavby posuzuje podle jejich významového přínosu.
Metodický komentář pro učitele	Úloha vede žáky od porozumění významu konkrétní výpovědi k uvědomování si její syntaktické stavby. Podmět a přísudek zde nejsou zaváděny jako nové učivo; žáci nejprve vlastními slovy pojmenují, o kom nebo o čem se ve větě něco sděluje a co se o něm sděluje, a následně si připomenou známé odborné názvy. Stejný postup je vhodné zachovat i u dalších syntaktických jevů: nejprve sledovat významový přínos a vztah jednotlivých částí výpovědi, teprve potom je podle potřeby odborně pojmenovat. Tím se syntaktické pojmy stávají nástrojem pro zachycení již pochopeného vztahu, nikoli cílem úlohy. Při rozšiřování, zkracování a změnách slovosledu není cílem nalézt jedinou správnou podobu věty. Učitel vede žáky k porovnávání variant a otázkami je vrací k tomu, co se změnilo ve významu, množství informace, srozumitelnosti nebo informačním důrazu. Zejména při práci se slovosledem je vhodné jednotlivé varianty vztahovat ke konkrétnímu kontextu nebo otázce, na niž výpověď odpovídá; tím se ukazuje funkce slovosledu v reálném dorozumívání. Při zkracování věty je důležitější zdůvodnění toho, co bylo vypuštěno a jak se tím sdělení změnilo, než dosažení předem stanoveného „správného“ výsledku. Základ úlohy tvoří části 1.1–1.3 a odpovídá úrovni Na začátku, protože žák pracuje s oporou, porovnává jednoduché výpovědi a sleduje důsledky jejich úprav. Úkoly označené hvězdičkou jsou pro tuto úroveň nástavbové; mohou sloužit k diferenciaci nebo jako přechod k úrovni Na cestě. U nich se zvyšuje míra samostatnosti a žák už porovnává větné a nevětné vyjádření, vytváří vlastní varianty a zdůvodňuje jejich vhodnost v konkrétní komunikační situaci. Při společné reflexi je vhodné pracovat s několika rozdílnými žakovskými řešeními a nechat žáky vysvětlovat, proč určitou podobu zvolili. Učitel může odbornou terminologii doplnit až v okamžiku, kdy pomáhá zpřesnit vztah, který žáci při manipulaci s výpovědí sami zaznamenali. Kritériem úspěchu proto není množství správně určených větných členů, ale především

	schopnost žáka sledovat vztah mezi stavbou věty a tím, co a jak věta sděluje, a s oporou svou výpověď účelně upravit.
--	---

Zadání pro žáky

1.1

Přečtěte si následující věty¹ a porovnejte je.

A Pes štěká.

B Chlupatý pes štěká.

C Pes štěká hlasitě.

D Pes štěká večer.

E Pes štěká u plotu.

- a) O kom nebo o čem se ve větě **A** něco sděluje? Co se o něm sděluje? Jak se těmito dvěma částmi věty říká?
 - b) Co se ve větách **B-E** dozvídáme navíc? Zvýrazněte vždy část, která přidává novou informaci, a vlastními slovy řekněte, co zpřesňuje.
-

1.2

Ze všech slov a slovních spojení níže sestavte alespoň dvě přirozené věty. Ve všech variantách použijte všechna uvedená slova a slovní spojení; měňte pouze jejich pořadí.

hlasitě	večer	u plotu
pes	štěká	chlupatý

- a) Porovnejte své věty. Změnil se základní význam, nebo především to, co věta zdůrazňuje?
 - b) Která vaše varianta by byla přirozenou odpovědí na otázku:
 - Kdy pes štěká?
 - Jak pes štěká?
 - Který pes štěká?
-

¹ Učitel může zadat pouze první větu (Pes štěká) a vyzvat žáky, aby do věty doplnili jedno slovo. Tím vznikne soubor autentických vět, ze kterých učitel vybere vhodné, se kterými se bude následně pracovat.

1.3

Začněte větou „Chlupatý pes večer hlasitě štěká u plotu.“ Postupně ji zkracujte. Po každém kroku rozhodněte, zda je výpověď ještě smysluplná a co se z ní ztratilo. Pokuste se větu zkrátit na nejkratší možnou podobu tak, aby stále dávala úplný smysl a bylo zřejmé, o kom nebo o čem se mluví a co se o něm sděluje.

*1.4

Porovnejte dvojice výpovědí. V každé dvojici se mluvčí snaží sdělit stejnou nebo velmi blízkou informaci jinou stavbou.

Pes s červeným obojkem štěká. - Pes, který má červený obojek, štěká.

Pes štěká po setmění. - Pes štěká, když se setmí.

- a) Co zůstalo významově stejné a co se změnilo v podobě vyjádření?
 - b) Která podoba je kratší? Která je podle vás výslovnější nebo nápadnější?
 - c) Najděte v každé větě určité sloveso. Ve kterých případech už máme více než jednu větu? Pojmenujte, kde je věta jednoduchá a kde souvětí.
-

*1.5

Vytvořte vlastní dvojici výpovědí, v níž tutéž informaci vyjádříte jednou kratším větným členem a podruhé vedlejší větou. Vysvětlete, která podoba by se vám hodila v konkrétní komunikační situaci a proč.

Možné řešení a kritéria úspěchu

- 1.1 Ve větě A se něco sděluje o psu, a to že štěká; žáci tak reaktivují pojmy podmět a přísudek, které již znají z 1. stupně. Ve větě B se zpřesňuje, o kterém psu mluvíme; ve větách C-E se zpřesňuje způsob, čas a místo děje. Důležité je, aby žák nejprve popsal významový přínos, teprve poté lze doplnit termíny.
- 1.2 Přijatelné jsou různé slovosledné varianty, např. „Chlupatý pes večer hlasitě štěká u plotu.“ / „Večer u plotu hlasitě štěká chlupatý pes.“ Nejde o hledání jedné správné věty. Žák má postihnout, že základní sdělení může zůstat podobné, ale mění se informační těžiště a přirozenost vzhledem ke kontextu.
- 1.3 Jedna z možných cest: Chlupatý pes večer hlasitě štěká u plotu. -> Pes večer štěká u plotu. -> Pes štěká u plotu. -> Pes štěká. Žák má vysvětlit, jaké informace při jednotlivých krocích mizí.
- *1.4 V první dvojici je bližší určení psa vyjádřeno jednou slovním spojením a podruhé vedlejší větou; ve druhé dvojici je časový údaj vyjádřen nevětně a větně. Očekává se porovnání stručnosti, explicitnosti a vhodnosti v konkrétním textu, nikoli pouhé určení typu konstrukce.
- *1.5 Řešení je otevřené. Úspěšné je tehdy, když obě podoby zachovávají zamýšlený obsah a žák dokáže vysvětlit rozdíl v jejich použití.